

stay & thrive

Zadržavanje Mladih Kroz Biznis i Kulturu

Ovaj izveštaj su izradili dr Aidan Hehir i Jeta Zagragja, uz finansijsku podršku Fondacije Otvoreno društvo – Zapadni Balkan. Stavovi i mišljenja izneti u izveštaju pripadaju isključivo autorima i ne odražavaju nužno stavove Fondacije Otvoreno društvo – Zapadni Balkan.

Uvod

Migracija mladih je jedan od najznačajnijih izazova sa kojima se suočava Kosovo. Iako je povećano spoljno ulaganje neophodno kako bi se ovo ispravilo, u okviru Kosova postoji neiskorišćeni potencijal za izgradnju snažnih i održivih domaćih industrija. Podsticanje i podržavanje lokalnih preduzetnika je neophodno za stvaranje održivih radnih mesta i prosperiteta.

Unapređenje kulturnih mogućnosti takođe igra ključnu ulogu u zadržavanju kosovske omladine. Dinamična kulturna scena podstiče ljude da ostanu i stvara radna mesta; spolja, ona podstiče turizam i **jača „meku moć“ zemlje na međunarodnom nivou.**

Podsticanje rasta i sprečavanje odliva stanovništva stoga zahteva dvostruki pristup: vlada mora da se usredsredi na podršku kako ekonomskim, tako i kulturnim preduzetnicima, kako bi se zadržali mladi talenti i unapredila privreda Kosova. Naš projekat je osmišljen da identifikuje inovativne strategije za postizanje oba cilja.

Cena migracije

Neto migracija Kosova je bila negativna poslednjih deset godina, a 2024. godine Kosovo je bilo drugo među „Zapadnobalkanskim šestorkama“ (ZB6). i za broj migranata (22.178) i za migrante kao procenat stanovništva (1,3%). Procene ukazuju da **skoro 800.000 Kosovara živi u inostranstvu**; uključujući migrante druge generacije, ta brojka je skoro **950.000**, što Kosovo čini **jednom od pet zemalja porekla sa najvišim stopama emigracije u svetu.**

Spoljne migracije mogu pomoći u ublažavanju pritiska na tržište rada, a oni koji su se preselili u inostranstvo takođe uče nove veštine, stiču vredno profesionalno iskustvo i stvaraju nove poslovne mreže. Međutim, „odliv mozgova“ takođe nameće značajne ekonomske troškove; Svaka radno sposobna osoba koja emigrira sa Kosova u proseku godišnje odnosi skoro **17.000 evra** budućeg potencijalnog godišnjeg BDP-a. **Emigracija je takođe stvorila poremećaje na tržištu rada i nedostatak veština,** posebno u sektorima kao što su zdravstvo, obrazovanje, informaciono-komunikacione tehnologije, građevinarstvo, maloprodaja, ugostiteljstvo, poljoprivreda i ruralni razvoj.

Zašto ljudi odlaze?

Niske plate i ograničeni izgledi za zaposlenje navode se kao glavni razlozi za trend migracije sa Kosova. Prosečne bruto zarade u Hrvatskoj su više nego dvostruko veće nego na Kosovu, dok su u Nemačkoj i Austriji čak sedam puta veće. Pored toga, mnoge zemlje unutar Evropske unije suočavaju se sa ubrzanim starenjem stanovništva, što je dovelo do povećane potražnje za stranim radnicima; i Austrija i Nemačka usvojile su nove zakone kojima se stvaraju mogućnosti za radnu migraciju iz Kosova.

Ekonomija Kosova

Uprkos veoma izazovnom međunarodnom kontekstu, kosovska ekonomija dobro funkcioniše i može se pohvaliti širokim spektrom prosperitetnih i uzbudljivih preduzetničkih inicijativa, kako u poslovanju, tako i u kulturi. Kosovo je nadmašilo ostale članice ZB6 **u rastu BDP-a, fiskalnom bilansu, poreskim prihodima i inflaciji.**

Značajni izazovi ipak ostaju. **Stopa siromaštva na Kosovu je veoma visoka i postoji prekomerno oslanjanje na doznake. Kosovsko tržište rada i dalje pati od veoma niskog učešća, visoke nezaposlenosti (posebno među mladima) i velikih razlika između polova.** Na spoljnjem planu, i Svetska banka i Međunarodni monetarni fond upozorili su da se Kosovo suočava sa spoljnim izazovima podstaknutim verovatnim usporavanjem glavnih evropskih ekonomija, višim trgovinskim barijerama i poremećajima izazvanim geopolitičkim sukobima. Ovi faktori će poremetiti tokove spoljnog finansiranja, robna tržišta, turizam, lance snabdevanja i strane direktne investicije, te će verovatno dovesti do pooštavanja finansijskih uslova i rasta inflacije. Ukoliko privreda Kosova posrne, to će neminovno dovesti do povećanja emigracije.

Nalazi

Naše istraživanje² među studentima završnih godina univerziteta na Kosovu ukazalo je na snažnu vezanost za Kosovo; 50% ispitanika se složilo ili u potpunosti složilo da Kosovo pruža dobru ravnotežu između poslovnog i privatnog života; 55% se složilo ili u potpunosti složilo da na Kosovu postoji „jak osećaj zajedništva i pripadnosti“; 56% je navelo da ima „snažnu emotivnu vezanost za Kosovo“, dok je **60% izjavilo da oseća „odgovornost da doprinese razvoju Kosova“.**

¹ Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Crna Gora, Severna Makedonija, Srbija.

² U februaru 2025. godine, konsultantskoj kući UBO Consulting povereno je sprovođenje istraživanja na uzorku od 250 studenata završnih godina sa Univerziteta u Prištini, Univerziteta u Prizrenu, Međunarodnog poslovnog koledža Mitrovica i Instituta za tehnologiju Rochester (RIT). Intervjui sa preduzetnicima iz poslovnog i kulturnog sektora sprovedeni su u periodu od marta do maja 2025. godine, a tokom maja 2025. u Prištini su održane i dve radionice sa preduzetnicima iz oblasti biznisa i kulture.

Istraživanje je takođe pokazalo da se 54% ispitanika slaže ili u potpunosti slaže da bi ih veće mogućnosti za poslovno preduzetništvo, a 43% da bi veće mogućnosti za kulturno preduzetništvo, podstakle da ostanu. Pored toga, 52% studenata je navelo da bi ih „više kulturnih događaja“, a 50% da bi ih „više prilika za poslovno preduzetništvo“, ohrabrilo da ostanu. Dalje, 49% ispitanika smatra da Kosovo „treba više da promoviše svoje uspešne preduzetnike“, dok samo 35% veruje da na Kosovu postoji dovoljno prilika za preduzetnike, što je tek neznatno više od 32% onih koji smatraju da ih nema dovoljno. **Ovi rezultati pokazuju da će ulaganje u poslovne i kulturne preduzetnike i njihova podrška doprineti tome da mladi ostanu u zemlji.**

Tokom intervju a i radionica sa poslovnim i kulturnim preduzetnicima široko je istaknuto da Kosovo ima jedinstvenu, inovativnu preduzetničku kulturu, koju odlikuju **otpornost, inicijativa i nezavisnost**. Međutim, postojao je i širok konsenzus da vlada nije učinila dovoljno kako bi podržala preduzetnike; kao rezultat toga, mnogi se osećaju bez adekvatne podrške i razmatraju odlazak. Pored toga, donosioci odluka u okviru vlade – kako na opštinskom, tako i na nacionalnom nivou – često nisu dovoljno usklađeni sa potrebama preduzetnika i stvaraju nepotrebne birokratske prepreke koje otežavaju razvoj preduzetništva.

Napori vlade da promoviše ekonomska i kulturna dostignuća i mogućnosti Kosova bili su predmet opsežnih kritika; postojao je širok konsenzus o hitnoj potrebi za većim političkim priznanjem na lokalnom nivou, kako bi se građani Kosova podstakli da se uključe u poslovne i kulturne inicijative, kao i za snažnijom međunarodnom promocijom radi privlačenja turista i stranih investicija.

Preporuke

Zamenik rukovodioca Svetske banke za Kosovo istakao je da Kosovo mora „**preći na model konkurentnog ekonomskog rasta koji stvara više i kvalitetnija radna mesta za sve građane Kosova**“. Međunarodni monetarni fond i OECD su, takođe, preporučili da Kosovo ulaže u ljudski kapital i unapredi poslovno okruženje kako bi se podstaklo preduzetništvo i privukla spoljna ulaganja radi otvaranja novih radnih mesta.

Podsticanje preduzetništva se, stoga, jasno prepoznaje kao ključno za zaštitu Kosova kako od budućeg ekonomskog pada, tako i od povećane emigracije. Naše istraživanje pokazuje da je neophodno učiniti znatno više na planu podrške i podsticanja preduzetnika na Kosovu.

U cilju ostvarenja toga, iznosimo sledeće preporuke:

Obrazovanje

- **Školski nastavni plan i program** trebalo bi značajno **revidirati i ažurirati** kako bi se osiguralo da mladi stiču znanja i veštine neophodne za konkurentnost na savremenom tržištu rada.
- **Osnovne i visokoškolske ustanove** trebalo bi da u nastavu uključe izraženiju praktičnu dimenziju, kako bi mladi **kroz obrazovanje i stručne prakse stekli konkretne veštine koje ih pripremaju za zapošljavanje** i podstiču preduzetništvo.
- **Praznine u pogledu specifičnih veština potrebnih pojedinim industrijama moraju se sistematski adresirati.**

Društveni stavovi

- Vlada bi trebalo da podstiče preduzetništvo u celom društvu, **da se suprotstavi negativnim stavovima** – naročito u bankarskom sektoru – prema **inovacijama i preuzimanju rizika**, te da ohrabri dinamičniju investicionu kulturu.
- Građani Kosova trebalo bi da usvoje drugačiji pristup zapošljavanju i preduzetništvu, koji podstiče ambiciju i inovativnost.
- Vlada bi, takođe, trebalo da se suprotstavi percepciji da rad u inostranstvu nužno obezbeđuje veće zarade i bolje karijerne izgleda, ukazujući na negativne aspekte migracije – posebno na više troškove života u inostranstvu – kao i na bolje mogućnosti za napredovanje u karijeri koje postoje na Kosovu.

Vladina podrška

- Vlada **mora manje da se fokusira na politička prepucavanja, a više na podršku preduzetnicima** radi opšteg napretka Kosova, te da podstakne i nacionalne medije da zauzmu sličan pristup.
- Vlada bi trebalo da **sprovede studiju radi identifikovanja principa dobre prakse** primenjenih u drugim zemljama i da radi na uvođenju sličnih mera na Kosovu.
- Vlada bi trebalo da obezbedi **veću finansijsku podršku kulturnim i poslovnim preduzetnicima** – kao što su **poreske olakšice, programi finansiranja i krediti sa niskim kamatnim stopama** – kao i da uloži veće napore u promociju postojećih programa.
- Vlada bi, u konsultaciji sa poslovnom zajednicom, trebalo da **pokrene finansijske reforme** usmerene na podršku privredi; te reforme bi trebalo da se bave problemima visokog poreskog opterećenja, visokih kamatnih stopa banaka na investicione kredite, naplate PDV-a u trenutku uvoza pre prodaje proizvoda, složenog radnog zakonodavstva i nedovoljne energetske infrastrukture.
- **Programi državnog finansiranja namenjeni kulturnim i poslovnim preduzetnicima** trebalo bi da budu manje birokratski, jednostavniji i efikasniji, uz znatno veće aktivno uključivanje preduzetnika kako bi se bolje razumele njihove potrebe i uslovi rada.
- Vlada bi trebalo da opredeli **više sredstava za programe obuke i mentorstva za preduzetnike**, da uspostavi namenske inovacione parkove i da radi na razvoju ekosistema unutar Kosova koji pruža sistemsku podršku preduzetnicima.
- Takođe, vlada bi trebalo da obezbedi **više prostora – poput sala, zgrada i drugih objekata** – za kulturne preduzetnike radi održavanja izložbi, organizovanja radionica, proba i izvođenja, da uspostavi poseban fond za finansiranje takvih prostora, kao i program studijskih rezidencija za umetnike.
- Vlada bi trebalo da unapredi napore **za privlačenje stranih investicija na Kosovo**, da pojednostavi postupak osnivanja preduzeća i da olakša dijaspori Kosova ulaganje u preduzetništvo u zemlji.

Promocija

- **Kulturna i poslovna preduzetnička dostignuća i mogućnosti na Kosovu trebalo bi promovisati u školama** kako bi se mladi inspirisali da ostanu u zemlji.
- Vlada bi trebalo da uloži **znatno više vremena i finansijskih sredstava u međunarodnu promociju kulturnih i poslovnih preduzetničkih dostignuća i mogućnosti Kosova**, radi povećanja stranih investicija i jačanja međunarodnog ugleda Kosova.
- Takođe, vlada bi trebalo da uloži dodatne napore u **uspostavljanje programa razmene i rezidencija za kulturne i poslovne preduzetnike**, kako bi se unapredila međunarodna saradnja sa Kosovom i omogućilo preduzetnicima sa Kosova da steknu dragocene veštine i iskustva u inostranstvu.

Ukoliko Kosovo želi da održi zdrav ekonomski rast i smanji migraciju mladih, mora snažno da podrži preduzetništvo; smatramo da će sprovođenje ovih preporuka doprineti ostvarivanju tog cilja.

Dr Aidan Hehir

profesor međunarodnih odnosa,
Univerzitet u Vestminsteru
(Westminster)

Jeta Zagragja

izvršna direktorka i osnivačica,
AnchorzUp